THE ISRAELITE PRESS
The only Jewish Newspaper of Western Canada.
אידישע וואָרט
Office and Place of Business: New Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave. East
Published daily except Saturday and Sunday
ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA
Subscription: $6.00 per year.
Est. 1910 Phones: 55 409—52 213
Winnipeg — Manitoba

דער געבורט פון וויסנשאַפטלאַכן אינסטיטוט

(ספּעציעל פאַר "ראָס אידישע וואָרט")

פון נתן סטאָרניץ

אין מיין פאַריקן אַרטיקל האָב איך זיך באַמיט באַקאַנט צו מאַכן דעם לעזער מיט דער באַדייטונג פון'ם אינסטיטוט און די עגנע פאַרבינדונגען מיט אים פון זלמן רייזען, וועלכער באַוווכט איצט נאָכן קאַנאַדע אין די אינטערעסן פון'ם בנין. איצט אָבער וויל איך מיר נעמען די עובדא צו באַקענען אייך מיט דעם גערטנער פון'ם דאַזיקן לייכטענדן טורם פון אידישער וויסנשאַפט, וועלכער האָט שוין אין משך פון זיין 5-יאָריקער עקזיסטענץ געוואונען די אַנערקענונג פון יעמעד גאַר דער אידישער און ניט אידישער געלערנטער וועלט.

א פאַקט איז, אז יעדער איינער, וואָס באַזוכט דעם אידישן וויסנשאַפטלאַכן אינסטיטוט אין ווילנע קאָן זיך גאָר ניט אַנטזיקן מיט זיינע אויגן דעם אַלעם וואָס ער זעט דאָרט. מען גייט אַרויס ווי פאַרשיכור'ט פון טיפער באַגייסטערונג און מיט פולער צופרידנקייט. אַבער אין דער רעגירונג, אידישע סטודענטן פון אַלע עקן פוילן, אפט אינגאַנצן אַסאַמילירטע, אָן אַ שום אינטערעס צו אידישע ענינים, צו אידישער קולטור, ווערן אין ווילנע ווי נייגעבאָרן, אַסימילירן זיך אויף דאָס פאַר זיך אין ווילנער אידישקייט, און אויעקפאַרנדיק שפּעטער אַהיים טראָגן זיי פאַנאַנדער די זאַמען פון דער אידישער פאַלקסטימלאַכקייט איבער גאַנץ פוילן".

צו פאַרדאַנקען אַפשר בלויז יענע ערשטע גרינדער פון די אידישע פּדאַגאָגישע קורסן, וואָלט איך זאָגן, קאָנען מיר היינט שוין צייכן אַן אָרט אויף דער פאַרדייענדן רעקאָרד פון 215 אידישע פאַלקס-שולן מיט קינדער-היימען פון 150 אידישע שטעט פון פוילן, ווען וועלכע עס האָט אונז לעצטנס דערמאָנט זייער שליח י. פּאַט, וואו עס ווערן געהאַלטן אַלע מיט רעכט צייגן און געבידעט 25 טויזנט אידישע קינדער. היינט די נאָך טויזנטער שילער פון דער פאַרצווייגטער צאָל אידישע מיטעל-שולן, פאַך שולעס און סעמינאַרס, וועלכע האָבן שוין געוואונען זייער ברייט אַנערקענונג צווישן דער געלערנטער וועלט אויף ניט אידן. א אידישער סטודענט וואָס האָט געענדיקט אַ ווייַנער אידישע רעאַל גימנאַזיאָס אָדער אַן אַנדער מיטל-שול, זיינען אַן היינטיקן טאָג שוין אָפט פאַר אים די טירן פון די אוניווערסיטעטן פון פאַרשיידענע לענדער פון אייראָפּע (אחוץ פוילן גופא, וואו די מלוכה איז ביטער פיינדלאַך געשטימט צו אידיש און צו אַלץ וואָס אידישעס איז, און ווייל נאָך אַלץ ניט אַנערקענען דאָס דעכט פון די אידישע לערער אַנ-שטאַלטן).

דאָס איינגעלאַך האָט צוגעגעבן מוט אונזערע ענערגישע ווייַנער וויסנשאַפטלאַכע אידישע קולטור עסקנים, וועלכע שטייען אויף אין דער שפּיץ פון'ם אידישן וויסנשאַפטלאַכן אינסטיטוט זיך ערנסט צו אַרבעטן אין דער אַנטוויקלונג פון אַלע עקן פוילן, אפט אינגאַנצן אַסאַמיליראַטע, אָן אַ שום אינטערעס צו אידישע ענינים, צו אידישער קולטור, ווערן אין ווילנע ווי נייגעבאָרן, אַסימילירן זיך אויף דאָס פאַר זיך אין ווילנער אידישקייט, און אויעקפאַרנדיק שפּעטער אַהיים טראָגן זיי פאַנאַנדער די זאַמען פון דער אידישער פאַלקסטימלאַכקייט איבער גאַנץ פוילן".

צו פאַרדאַנקען אַפשר בלויז יענע ערשטע גרינדער פון די אידישע פּדאַגאָגישע קורסן, וואָלט איך זאָגן, קאָנען מיר היינט שוין צייכן אַן אָרט אויף דער פאַרדייענדן רעקאָרד פון 215 אידישע פאַלקס-שולן מיט קינדער-היימען פון 150 אידישע שטעט פון פוילן, ווען וועלכע עס האָט אונז לעצטנס דערמאָנט זייער שליח י. פּאַט, וואו עס ווערן געהאַלטן אַלע מיט רעכט צייגן און געבידעט 25 טויזנט אידישע קינדער. היינט די נאָך טויזנטער שילער פון דער פאַרצווייגטער צאָל אידישע מיטעל-שולן, פאַך שולעס און סעמינאַרס, וועלכע האָבן שוין געוואונען זייער ברייט אַנערקענונג צווישן דער געלערנטער וועלט אויף ניט אידן. א אידישער סטודענט וואָס האָט געענדיקט אַ ווייַנער אידישע רעאַל גימנאַזיאָס אָדער אַן אַנדער מיטל-שול, זיינען אַן היינטיקן טאָג שוין אָפט פאַר אים די טירן פון די אוניווערסיטעטן פון פאַרשיידענע לענדער אין אייראָפּע (אחוץ פוילן גופא, וואו די מלוכה איז ביטער פיינדלאַך געשטימט צו אידיש און צו אַלץ וואָס אידישעס איז, און ווייל נאָך אַלץ ניט אַנערקענען דאָס דעכט פון די אידישע לערער אַנ-שטאַלטן).

דאָס איינגעלאַך האָט צוגעגעבן מוט אונזערע ענערגישע ווייַנער וויסנשאַפטלאַכע אידישע קולטור עסקנים, וועלכע שטייען אויף אין דער שפּיץ פון'ם אידישן וויסנשאַפטלאַכן אינסטיטוט זיך ערנסט צו אַרבעטן אין דער אַנטוויקלונג פון אַלע עקן פוילן, אפט אינגאַנצן אַסאַמיליראַטע, אָן אַ שום אינטערעס צו אידישע ענינים, צו אידישער קולטור, ווערן אין ווילנע ווי נייגעבאָרן, אַסימילירן זיך אויף דאָס פאַר זיך אין ווילנער אידישקייט, און אויעקפאַרנדיק שפּעטער אַהיים טראָגן זיי פאַנאַנדער די זאַמען פון דער אידישער פאַלקסטימלאַכקייט איבער גאַנץ פוילן".

זיי איבער אַ טער אָבער טער גענויער זיך באַקענען מיט דעם געבורט פון "וואָ" מוזן מיר אָבער רוהיקלעכערהייט די געשיכטע פון דער אַלגעמיינער ברייט פאַרצווייגטער אידישער קולטור-טעטיקייט אין ווילנע, איבערהויפּט פאַר די לעצטע אַנדערהאַלבן יאָר. ס'איז אָנגעוויזן געוואָרן, כאָטש אייניקע פון די מער וויכטיקע לעבעדיקע פאַקטן וועלכע האָבן איינגעלאַך אין אַזאַ גרויסער מאָס אינספּיריר אַרויסצוברייגען אויף אַ פאַדער גרונט וואָס שנעלער די באַדערפעניש פאַר דעם איצט שוין בלינדן און וויכטיקסטן פאַלקס-בנין. אַן אַ דאַנק דעם "וואָ" איז די באַליבטע מעמעשטאָס ווייַל אַזעלכע מיט רעכט אַנערקענט און געקרוינט געוואָרן אַלס דער אַלוועלטלאַכער אידישער קולטור-ענענטער, אָדער אַלס די הויפּט שטאָט פון דער אַרמיי אידיש-קולטורעלע עסקנים, וואוהין עס זיינען געוועזן דעם נייגעריקע בליקן פון אַלע אידישע וועלט-ווינקעלאַך.

אַן וועדער דאָ איז אויך כמעט דורכ-אויס פאַרבונדן דער נאָמען פון זלמן רייזען אויף אַלע געביטן פון ווילנער אידישער קולטור-טעטיקייט.

שוין גלייך מיט'ן אָנקום פון דער דייטשער אָקופּאַציע (1915) שטעלט זיך ז. רייזען אין דער שפּיץ פון יענער קעמפּפערישער רייע, וועלכע האָט זיך געשטעלט ערנסט דעם ציל צו פאַרטרייבן דעם רוסיפיקאַטאָרישן-נייסט וואָס האָט אַ צייט געהערשט אין אַ גאַנץ באַדייטנדער מאָס, איבערהויפּט צווישן די העכערע אידישע אינטעליגענטע ספערן אין טייל ווייז אויף אַזוישן דעם קלאָרן בליק פון אידישער קולטור-טעטיקייט.

גורם געווען האָט הגם זייער פיל אויף די יענע היסטאָרישע-געוואָרענע עפּאָכע, וואָס האָט געהאַלפן פאַרטרייבן אין אויס-ראָטן דעם אַסיאַטישן-נייסט ביין גרונט, נאָך שנעלער ווי מ'האָט געדיינקט.

דערביי איז ווערט צו דערמאָנען אייגענס פון די וויכטיקסטע געשעענע פאַקטען, וואָס האָט געגעבן אַזאַ בוואָדיקן שטויס פאַר דער ברייטער אויפלעבונג פון דער אידישער שפּראַך אין אַן אָרט ווילנע. און דאָס איז געווען די גרינדונג אין ווילנע פון די ערשטע אידישע פּעדאַגאָגישע קורסן פון וועלכע איך בין אויך געווען איינער פון אירע ערשטע סטודענטן.

אָט דער דאָזיקער וויכטיקער נייער אידישער קולטור-פאַקטאָר האָט געגעבן אַ גלענצנדע און זייער ברייטע מעגלאַכקייטען פאַר די איבערגעגעבענע און ענערגישע אידישע קולטור-טוער מיט זלמן רייזען בתוכם דורכצופירן דערפאָלגרייך זיי-ער פאַרמעסטנע אויף דאָס בוכצואַקערן טיף דעם אידישן באָדן אין ווילנע, וועלכע איז נאָך בשעתו געווען טייליווייז אָנגע-זאַפּט מיט דער יראה פון'ם פריערדיקן רוח פון רוסיפיקאַציע און אַסימילאַציע.

מיט דער דערעפענונג פון די אידישע פּעדאַגאָגישע קורסן איז געלונגען געווען בהדרגה אויסצורייסן אינגאַנצן דעם וואָרצל פון דער לאַנג איינגעוואַקסענער אַסימילאַציע, אז עס זאָל שפּעטער כמעט קיין זכר ניט פאַרבלייבן. אפשר טאַקע בלויז אַ דאַנק יענע ערשט געענדיקטע פּעדאַגאָגישע קורסן אין אידיש, צו וועלכע עס האָבן זיך אָנגעשלאָסן אַלס סטודענטן אַ גאַנץ היבשע צאָל געענדיקטע סעמע-נאַריסטן פון'ם פריער עקזיסטירנ-דיקן לערער-אינסטיטוט ביז דער מלחמה אויסברוך, וואו די לומדים זיינען פאַרגע-קומען אין רוסיש אין וועלכער איז איי-גענטלאַך ביים בעסטן אופן געווען אַ רוסיפיקאַטאָרישע נעגע, וואָס האָט אין אַ גרויסער מאָס אויך פאַר'סמ'ט דעם נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין פון אינדער אַל-געמיינער אידיש-שטודירנדיק יוגנט אין ווילנע. א דאַנק יענע זאַמען וואָס די נייַ-געגרינדעטע ערשטע לערער-קורסן אין אידיש האָבן פאַרזייט אין עגדלאַך ווילנע מיט פרייד צו זאַמען, געוואָרן דער שמעלץ טאָפּ פון אַבסאָלוטער אידישער פאָלקס-טימלאַכקייט, וועלכע האָבן געלאָזט שפּע-טער שפּרייטן זייער ווירקונג אויך אין די אַלע אַרומיקע פּראָווינצ-שטעט. אַז נאָך שפּעטער אויך ווייט אַרויבער די גרעניצן, און אפילו אַיבער יט'ען צו אַלע וועלט-ווינקלאַך וואו עס געפינען זיך נאָר וועלכע עס אין אידישע קבוצים.

ווייַנער אידישע לערער האָבן זיך אין בעראַל צעשפּרייט און גלייכצייטיק פאַר-שפּרייט דעם אידעאַל אין לערער געפיל פאַר נאַציאָנאַלער דערציאונג און אידישער פאָלקסטימלאַכקייט. דער גרויסער קאָנ-צענטרירטער ווייַנער שאַפונגס-כוח האָט זיך אַ ראַנק די נייע אַימיגראַציע שטראָמען זיך דעצענטראַליזירט און גע-האַלטן פאַרמיר לויט איר איינגענעם מוס-טער אויך אַ נאָר גרויסן טייל פון'ם אַל-וועלטלאַכן אינטעלעקטועלן אידענטום.

זייער ריכטיק האָט זיך ש. ניגער אויס-געדריקט ווען דעם כוח פון די ווילנער, אַז איבעראַל וואו אַ ווילנער אידישער אינטעליגענץ קומט, שאַפט ער פאַר זיך אַ קליינע ווילנע. און אַזעלכע קליינע ווילנעס האָט איר שוין היינט איבער דער גאַנצער אידישער וועלט.

היינט קאָן שוין זלמן רייזען מיט רעכט איבערגעבן אין זיינע "גרונט פון ווילנע", אַז די זאַמען פון ווילנער פאָלקס-טימלאַכקייט ווערן עקזיסטענץ נאָכנאָך לאַנד, און איך נעם מיר דאָס רעכט מוסיף צו זיין — איבער דער גאַנצער וועלט.

"עס איז גאָר ניט אָפּצושאַצן, — ניט איבער רייזען, — די גרויסע וואָרקונג וואָס די אידישע ווילנע איבן דעם אַלעם וואָס ער זעט דאָרט. מען גייט אַרויס ווי פאַרשיכור'ט פון טיפער באַגייסטערונג און מיט פולער צופרידנקייט. אַבער אין דער רעגירונג, אידישע סטודענטן פון אַלע עקן פוילן, אפט אינגאַנצן אַסאַמיליראַטע, אָן אַ שום אינטערעס צו אידישע ענינים, צו אידישער קולטור, ווערן אין ווילנע ווי נייגעבאָרן, אַסימילירן זיך אויף דאָס פאַר זיך אין ווילנער וויסנשאַפטלאַכן אינסטיטוט.

גורם געווען האָט הגם זייער פיל אויף די יענע היסטאָרישע-געוואָרענע עפּאָכע, וואָס האָט געהאַלפן פאַרטרייבן אין אויס-ראָטן דעם אַסיאַטישן-נייסט ביין גרונט, נאָך שנעלער ווי מ'האָט געדיינקט.

דערביי איז ווערט צו דערמאָנען אייגענס פון די וויכטיקסטע געשעענע פאַקטען, וואָס האָט געגעבן אַזאַ בוואָדיקן שטויס פאַר דער ברייטער אויפלעבונג פון דער אידישער שפּראַך אין אַן אָרט ווילנע. און דאָס איז געווען די גרינדונג אין ווילנע פון די ערשטע אידישע פּעדאַגאָגישע קורסן פון וועלכע איך בין אויך געווען איינער פון אירע ערשטע סטודענטן.

אָט דער דאָזיקער וויכטיקער נייער אידישער קולטור-פאַקטאָר האָט געגעבן אַ גלענצנדע און זייער ברייטע מעגלאַכקייטען פאַר די איבערגעגעבענע און ענערגישע אידישע קולטור-טוער מיט זלמן רייזען בתוכם דורכצופירן דערפאָלגרייך זיי-ער פאַרמעסטנע אויף דאָס בוכצואַקערן טיף דעם אידישן באָדן אין ווילנע, וועלכע איז נאָך בשעתו געווען טייליווייז אָנגע-זאַפּט מיט דער יראה פון'ם פריערדיקן רוח פון רוסיפיקאַציע און אַסימילאַציע.

מיט דער דערעפענונג פון די אידישע פּעדאַגאָגישע קורסן איז געלונגען געווען בהדרגה אויסצורייסן אינגאַנצן דעם וואָרצל פון דער לאַנג איינגעוואַקסענער אַסימילאַציע, אז עס זאָל שפּעטער כמעט קיין זכר ניט פאַרבלייבן. אפשר טאַקע בלויז אַ דאַנק יענע ערשט געענדיקטע פּע-דאַגאָגישע קורסן אין אידיש, צו וועלכע עס האָבן זיך אָנגעשלאָסן אַלס סטודענטן אַ גאַנץ היבשע צאָל געענדיקטע סעמע-נאַריסטן פון'ם פריער עקזיסטירנ-דיקן לערער-אינסטיטוט ביז דער מלחמה אויסברוך, וואו די לומדים זיינען פאַרגע-קומען אין רוסיש אין וועלכער איז איי-גענטלאַך ביים בעסטן אופן געווען אַ רוסיפיקאַטאָרישע נעגע, וואָס האָט אין אַ גרויסער מאָס אויך פאַר'סמ'ט דעם נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין פון אינדער אַל-געמיינער אידיש-שטודירנדיק יוגנט אין ווילנע. א דאַנק יענע זאַמען וואָס די נייַ-געגרינדעטע ערשטע לערער-קורסן אין אידיש האָבן פאַרזייט אין עגדלאַך ווילנע מיט פרייד צו זאַמען, געוואָרן דער שמעלץ טאָפּ פון אַבסאָלוטער אידישער פאָלקס-טימלאַכקייט, וועלכע האָבן געלאָזט שפּע-טער שפּרייטן זייער ווירקונג אויך אין די אַלע אַרומיקע פּראָווינצ-שטעט. אַז נאָך שפּעטער אויך ווייט אַרויבער די גרעניצן, און אפילו אַיבער יט'ען צו אַלע וועלט-ווינקלאַך וואו עס געפינען זיך נאָר וועלכע עס אין אידישע קבוצים.

ווייַנער אידישע לערער האָבן זיך אין בעראַל צעשפּרייט און גלייכצייטיק פאַר-שפּרייט דעם אידעאַל אין לערער געפיל פאַר נאַציאָנאַלער דערציאונג און אידישער פאָלקסטימלאַכקייט. דער גרויסער קאָנ-צענטרירטער ווייַנער שאַפונגס-כוח האָט זיך אַ ראַנק די נייע אַימיגראַציע שטראָמען זיך דעצענטראַליזירט און גע-האַלטן פאַרמיר לויט איר איינגענעם מוס-טער אַויף אַ נאָר גרויסן טייל פון אַל-וועלטלאַכן אינטעלעקטועלן אידענטום.

זייער ריכטיק האָט זיך ש. ניגער אויס-געדריקט ווען דעם כוח פון די ווילנער, אַז איבעראַל וואו אַ ווילנער אידישער אינטעליגענץ קומט, שאַפט ער פאַר זיך אַ קליינע ווילנע. און אַזעלכע קליינע ווילנעס האָט איר שוין היינט איבער דער גאַנצער אידישער וועלט.

היינט קאָן שוין זלמן רייזען מיט רעכט איבערגעבן אין זיינע "גרונט פון ווילנע", אַז די זאַמען פון ווילנער פאָלקס-טימלאַכקייט ווערן עקזיסטענץ נאָכנאָך לאַנד, און איך נעם מיר דאָס רעכט מוסיף צו זיין — איבער דער גאַנצער וועלט.

"עס איז גאָר ניט אָפּצושאַצן, — ניט איבער רייזען, — די גרויסע וואָרקונג וואָס די אידישע ווילנע קאָן זיך גאָר ניט אַנטזיקן מיט זיינע אויגן דעם אַלעם וואָס ער זעט דאָרט. מען גייט אַרויס ווי פאַרשיכור'ט פון טיפער באַגייסטערונג און מיט פולער צופרידנקייט. אַבער אין דער רעגירונג, אידישע סטודענטן פון אַלע עקן פוילן, אפט אינגאַנצן אַסאַמיליראַטע, אָן אַ שום אינטערעס צו אידישע ענינים, צו אידישער קולטור, ווערן אין ווילנע ווי נייגעבאָרן, אַסימילירן זיך אויף דאָס פאַר זיך אין ווילנער וויסנשאַפטלאַכן אינסטיטוט.

ווייַן מיר אָבער טער גענויער זיך באַקענען מיט דעם געבורט פון "וואָ" מוזן מיר אָבער רוהיקלעכערהייט די געשיכטע פון דער אַלגעמיינער ברייט פאַרצווייגטער אידישער קולטור-טעטיקייט אין ווילנע, איבערהויפּט פאַר די לעצטע אַנדערהאַלבן יאָר. ס'איז אָנגעוויזן געוואָרן, כאָטש אייניקע פון די מער וויכטיקע לעבעדיקע פאַקטן וועלכע האָבן איינגעלאַך אין אַזאַ גרויסער מאָס אינספּיריר אַרויסצוברייגען אויף אַ אָט גרונט, אַז אַ גרויסער טייל פון זיינע אַנדערע געשעענע פון דער אַלגעמיינער אידישער קולטור-טעטיקייט אין ווילנע, וועלכע ווי איך האָב שוין פריער באַטאָנט, איבער אויס איר ווירקונג בכל תפיצות ישראל.

* * *

א גאָר גרויסע וואָרקונג פאַר די שפּע-טערדיקער גרינדונג פון'ם וויסנשאַפטלאַכן אינסטיטוט אַן שום ספק איז געווען (א קורצע צייט נאָך דער גרינדונג פון די אידישע לערער קורסן), דער אָנקום אין ווילנע פון ש. אַנסקי, ע"ה, וועלכער האָט מיט זיך געבראַכט זייער א רייכן און גייסטיקן באַגאַזש.

ש. אַנסקי, קומענדיק פון דער פרעמד האָט זיך אָבער אין דער פאַר-אַלעמען היימלאַכער מאַמע-שטאָט ווילנע דער-פילט גלייך היימיש און אַמבאַקוועמסטן. א האָט ער זיך, אַנסקי, מיט זיין גאַנצן ברען געוואָרפן מיט דער גרעסטער ליב-שאַפט אין דער אַרבעט צו שאַפן אַ ברייטן אינטערעס פאַר'ן אידישן פאָלקלאָר אין אַרויסצורופן דאָס פאַרדינטע ענטע-ריקע חשיבות ביי די ברייטע שיכטן פון דעם פאָלק צום אייגענעם גרויסן פאָלקס-אוצר. ש. אַנסקי האָט געהאַלטן זייער אינטערעסאַנטע און באַלערנדיק רעפע-ראַטן אויבער אידישן פאָלקלאָר, וועלכע האָבן צוגעצויגן און שטאַרק פאַראינטע-רעסירט אַלע אַנדערע ווייַנער אַנ-ווילנער אידישן פאָלקס-טימלאַכקייט.

נאָך א גאָר גרויסע ביישטייערונג צו דעם שפּעטער געפלאָנטן וויסנשאַפטלאַכן אינסטיטוט איז בלתי שום ספק אויף געווען די גרינדונג פון א אידישער קונסט געזעלשאַפט אין ווילנע (אביסל צייט שפּעטער נאָך דער גרינדונג פון דער היסטאָרישׂ-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט), וועלכע האָט שפּעטער אויף געפעגט א אידישן מוזיקאַלישן אינסטיטוט (די ערשטע אידישע קאָנסערוואַטאָריום אין פוילן).

פּראָפיעקטירט האָט דער זעלבער מוזי-קאַלישער אינסטיטוט צו עפענען אויך א חזנים-שול אונטער דער לייטונג פון דעם באַרימטן ווילנער חזן-קאָמפּאָזיטאָר א. מ. בערענשטיין און פּראָפעסאָר אליהו זאַלידקאָווסקי (איצט אָבערקאַנטאָר פון שערי צדק טעמפּל אין דעטראָיט-מישי-גען). אָבער צוליב געוויסע ניט פאַר-אויסגעזעענע סיבות האָט דער דאָזיקער פּלאַן ניט געקאָנט רעאַליזירט ווערן *).

אַרום דער דערמאָנטער געגרינדעטער קולטור געזעלשאַפט האָבן זיך קאָנצענ-טרירט די בעסטע אידישע אינטעלע-טועלע כחות פון ווילנע: מוזיקער לי-טעראַטן, קינסטלער און סתם אידישע אינטעליגענטן.

די קונסט געזעלשאַפט האָט זיך צווי-שען אַנדערע וויכטיקע אויפגאַנג אויך געשטעלט די עובדא פון צו פאָפּולאַרי-זירן דאָס אידישע פאָלקס-ליד און צו באַקאַנען דער ברייטער עפנטלאַכקייט אויך מיט די איינדרוקספולע חסידישע נגונים וואָס זיינען געזאַמלט געוואָרן דור רות לאַנג פון הונדערטער טויזנטער אי-דען און האָבן אָנגעהויבן פאַרגעסן צו ווערן.

די הויפּט איניציאַטיווע פון די דאָזי-קע קאָנצערט לעקציעס פון אידישן נגון האָט באַלאַנגט צום קאָמפּאָזיטאָר א. מ. בערענשטיין, וועלכער האָט שפּעטער נאָך אייניקע יאָרן קוים ניט אומעטום מיר'לאַכער אַרבעט, א דאַנק דער פינאַנ-ציעלער הילף פון דער היסטאָרישׂ עטנאָ-גראַפישער געזעלשאַפט אַרויסגעגעבן א מוזיקאַלישן פּנקס וואָס איז זיכער אַן אָפּגעראַטעוועטער און אומשעצבאַרער אַר-צר פאַר אונזער אידישער פאָלקס מוזיק און רעליגיעזע געזאַנגען.

אויף דעם שרייבער פון די דאָזיקע שו-רות איז אייניקע מאָל אויסגעקומען אַנ-טייל צו נעמען מיט ליבשאַפט און טיפ-סטען אינטערעס צוזאַמען מיט'ן זייער חשוב'ן פריינט חזן א. מ. בערענשטיין אויף די דערמאָנטע קאָנצערט-לעקציעס וואָס פלעגן אַראַנזשירט ווערן פון דער קונסט געזעלשאַפט.

זלמן רייזען, וועלכער האָט פאַקטיש אַרויסגעוויזן גוואַלדיקע איבערגעבענהייט פאַר אַלע צווייגן פון ווילנער אידישער קולטור-טעטיקייט האָט אויף אַזוי מיט אַ מנגן און באַוויצט אַ קוואַל פון חסידישער נגינה, האָט עס זיך אַ גלייך פאַרגעשלאָגן אַליין צו קומען צו מיר אין הויז, שבת צום טשאָלענט און הערן בכבודו ובעצמו דאָס אַיינדרוקספולע זמי-רות געזאַנג פון אַן אַריגינעלן קאַצקער חסיד.

געקומען איז ה' בערענשטיין אין דער באַגלייטונג פון ח. לונסקי, ביבלי-אָטעקער פון דער גרויסער אַן באַרימ-טער סטראַשונ'ביבליאָטעק און אויך איי-נער פון די אַקטיווסטע עסקנים פון דער עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט.

עס וועט זיך מיר קיינמאָל ניט פאַר-נעמען דער הייליקער איינדרוק פון יע-נער שבת'דיקער סעודה. עס האָט זיך אין הויז געפילט א וויכטיקער היסטאָרישער מאָמענט און די ביז נאָר וויכטיקע מיסיע פון די ביידע השובע'ע פאַרטרעטער פון דער היסטאָרישער עטנאָגראַפישער גע-זעלשאַפט. וועלכע זיינען געקומען אַי-בערנעמען א שטיק גייסטיקע ירושה פון דער אַפּשטאַרבנדער פאַרגאַנגענהייט און עס אָפּצוהיטן טריי אין א פאַרזיכערטן אַרכיוו פאַר אונזערע קומענדע דורות.

(שלום אויף זייט 3)

נאָך היינט צו טאָג זיינען די ציגיינער פרויען שרעקלאַך פאַרשקלאַפט ביי זייערע מענער

פון מאַריע אייבערהעמס

דאָס ציגיינער לעבן אין אַמעריקע איז געוויסערמאָסן מאָדערניזירט נאָר אויסער-לאַד, די אייביקע, וואַנדערער און בעטלער באַרייזן דאָס לאַנד ניט אין פאַרצייטיקע בוידן מיט פערד, נאָר אין אַוטאָמאָביל, און שלאָפן ניט אויף קיין לאַגער אויף פּוסטע פעלדער, אונטער די קלאַנגען פון באַנגע און טאַנצנדיקע לידער, נאָר שטעלן זיך אָפּ אַל פּי רוב אין די שטעט, וואו זיי פאַרלאַנגען זיך וואַרזאַנעריי נעסטן אין פאַר-לאָזענע סטאָרס און ציען פרנסה פון לייכטזיניקע מאַמיינס. אין דאַבבאַנעס, אָבער די נאַטור און די אינערלאַכע גע-שטאַלטונג פון ציגיינער לעבן זיינען די זעלבע פּרימיטיווע און קולטורלאָזע, ווי אַמאָל. עדער שבת האָט זיך דאָ "שעף", וועלכער קאָנטראָלירט די חכנסות פון זיי-נע מיטגלידער, באַשיצט זיי פון טראַבל און שיקט זיי אויף "הושאבס". אַלע זיי-נען "פאַרטשון טעלערס", בעטלערס, מאַל-פּע-טרייבער, קאַטערינשטשיקעס, סתם-שנאָרער און גנבים'לאַך אַרבעטן אונטער זיין השגחה אין ברייזנען אים די "פאַרדיי-סען", א טייל פון וועלכע ער אַסיגנירט פאַר זיי גופא אויף לעבנסמיטלען. אָבער דער שעף איז דער קאָמאַנדיר פון זיין גרופּע, דער פאַרטייליקער פון אירע פאַר-בעכנס און אפילו דער "וועכטער" איבער איר "מאָראַל".

ער לאָזט ניט זיינע אונטערוואַרפענע שטאָמבערידער אָדער שטאָמשוועסטער תּחנה האָבן מיט "ווייסע", אָדער פאַרפּי-רען מיט זיי ראָמאַנען, סיידן דער צווייטער צד איז זייער רייך און איז פאַר אים א גוטער קוואַל פון בלעקמעיל. און הכנסה. אָבער אויף אַזעלכע קאָמפּראָמיסן גייט אין דער הערשער אין זעלטענע פאַלן.

אָבער ווערנד די מענער פון זיין שבט, וואָס זייגען באַשעפטיקט על פי רוב מיט שמידעריי, פערד-האַנדל און מיזיק, האָבן נאָך געוויסע פריהייטן צו אַרייספאָר-מחוץ-דעיה, מאַכן "געשעפטן", צופירן די גרענעץ אין דער איינענער פאַמיליע און אַרויפאַרבעטן זיך שטילערהייט צו ווערן אַמאָל אַליין א שעף, איז די ציגיינער אפילו פון אַזעלכע פריוויליגיעס באַרעוט.

אונטער אַלע אומשטענדן איז די דורכ-שניטלאַכע ציגיינערן, וועלכע פּושקין האָט אַזוי וואַרים באַזונגען, אַלס דאָס פריוסטע קינד פון פעלד, איז אין אַמעריקע די אַמ-מערסטן פאַרשקלאַפטע פרוי פון אַלע נאַ-מאַרישע ראַסן, וואו זי לעבט ניט אין פעלד, נאָר אין שטאָט, און דער מאַן האָט אין איר דערשטיקט יערן פרייען ווילן און אַמביציע.

אַזא קנעכטשע אונטערוואַרפנקייט צום מאַן און שבט נעמט זיך ביי דער ציגיי-נערן דאָ צום טייל פון איר איינגעבוירענ-נער אייפערזוכט, וואָס ליגט שוין אין איר בלוט, צום טייל אויס מורא צום געוועג, ווייל זי שווינדלט עפנטלאַך אויף די גאַסן פון גרויס-שטאָט, ווערנד איר באַשערטער "אָפּערירט" אין וועלכן וווינקל ער ווייל, אפילו אין פאַרשטאָט און אויסערן שטאָט און דורך אפילו גנבות, ווען עס מאַכט זיך, גאַנץ נעהיים — פלינק און פאַרזיכטיק. די ציגיינערן, וועלכע שוויי-דעלט פאַר געלט געפינט זיך כמעט אין דער זעלבער אומזיכערער לאַגע, ווי אַמאָל, ווען זי פלעגט גנב'ענען פרעמדע קינדער, ווייל זי קריגט צווישן אירע באַזוכער פאַל-שע דעטעקטיוון, און אפילו האַלדאַפּניקעס און אין דערביי פאַראַנטוואָרטלאַך צום מאַן און צום שעף פאַר יעדע אומפאַרזיכ-טיקייט אָדער פאַר יעדע פעלנדן סענט פון אירע "פאַרדיענסט". עס זיינען שוין פאַר-געקומען פאַלן וואו ציגיינערטעס האָבן אַריינגענאַרט אין זייערע "נביאות שטיב-לאַך" לייכטזיניקע באַזוכער, וועמען די מענער-ציגיינער האָבן באַרויבט פון קאָפּ ביז די פיס, אונטער אַן אויסרייד פון אייפערזוכט. אַזעלכע בלעקמעיל סצענעס פלעגן האָבן א פּיאַסקע און אַרויפציען אַ שטראָף אויף די ציגיינער, און ליידן דורך דעם פעלגנט ווידער די עלנטע פרוי-ציגיי-נערן, וואָס זי האָט ניט אויפגעפאַסט. וועגן מעו זי רופט אַן האָט דעם קאָסטאָמער ניט דערקאַנט באַציטנס.

עס איז אָבער נאָך ניט פאַרגעקומען אין אַ געוויסע צייט געווען קאַר-חזן אויף אין ווילנע, איז צו יענער צייט אַרויס-געוועזן געוואָרן אויף אַ געהובענעם חזן'ן אישן פאַסטן אין עגגלאַנד און חזן קאָמפּאָזיטאָר בערענשטיין איז צו יענער צייט קראַנק געוואָרן.

זאָל שוין דאָ אויך באַמערקט ווערן אַז ס'איז נאָר וואָס דערשינען פון דרוק א וויכטיקע מוזיקאַלישׂ-ליטעראַרישע ווערק פון אליהו זאַלידקאָווסקי אונטער'ן נאָ-מען קולטור טרעגער פון דער אידישער "ליטורגיע", וועלכער שטעלט פאַר מיט זיך א מין קליינע אידיש-מוזיקאַלישע ענציקלאָפּעדיע פון די באַרימטסטע חז-נים און דיריגענטן פון דער נאָר אַלטער צייט, זינט חזנות האָט זיך אָנגעפאַנגען צו אַנטוויקלען ביז דער קעגנוואַרטיקער צייט.

א רעצענזיע איבער דאָס דאָזיקע ווערק וועל איך קירצלאַך צושיקן צו "דאָס אי-דישע וואָרט".

*) אליהו זאַלידקאָווסקי, וועלכער איז א געוויסע צייט געווען קאַר-חזן אויף אין ווילנע, איז צו יענער צייט אַרויס-געוועזן אַ געהובענעם חזן'ן אישן פאַסטן אין עגגלאַנד און חזן קאָמפּאָזיטאָר בערענשטיין איז צו יענער צייט קראַנק געוואָרן.

די קליינע קרעמער און דער מיטוואָך 'בייַלאָ'

ווען א דעלעגאַציע פון "גראַסערס" אין "בוטשערס" איז אַנומלט גע-קומען פאַר'ן סיטי קאָנסיל פאַרלאַנגענדיק א געזעץ וועגן שליסן גראַסערס אין בוטשער-שאָפּס אויף א האַלבן טאָג יעדן מיטוואָך, האָבן זיי בפירוש דערקלערט, אַז זיי מיינען ניט דערמיט דיא קליינע "קאָנפעקשאָנערי" און ענלאַכע קרעמלאַך, ביי וועלכע "גראַסערס" זיינען א זייטיקער אַרטיקל.

זיכער האָבן די דעלעגאַטן בשעת מעשה ניט געהאַט אין זיינען די טובה פון די קליינע קרעמער. מיר זיינען חושד, אַז זיי האָבן די דאָזיקע דער-קלערונג געמוזט מאַכן, ווייל אַנדערש וואָלט זייער אַפּלוקאַציע ניט געדאַרפט געגומען ווערן אין אָנבאַטראַכט. אַן אַפּליאַקציע וועגן שליסן געשעפטן אין געוויסע שטונדן איז גיטיק נאָר דאַן, ווען די מערהייט פון דעם באַטרעפנ-דיקן פאַך שרייבט זיך אונטער אויף איר. אַזוי ווי די קליינע קרעמער האָט מען פאַקטיש ניט אָנגעפרעגט וועגן דעם מיטוואָך "ביי-לאָ", האָט די דעלע-גאַציע געמוזט רעדן בלויז אין נאָמען פון די גרעסערע "גראַסערס" און פון די "בוטשערס", וועמעס הסכם זי האָט יאָ געקראָגן.

עס איז געווען קלאָר, — אין דאָס איז אויך באַטאָנט געוואָרן א סך מאָל, — אַז דער געזעץ וועגן שליסן די קראָמען מיטוואָך נאָך האַלבן טאָג באַצייט זיך בלויז אויף א באַשטימטער קאַטעגאָריע, אָבער ניט אויף די קליי-נע קרעמלאַך. ווען אָבער די גרעסערע קרעמער, מיט די "טשיין סטאָ